

Kan motpartene fra okkupasjonens tid forsones?

Professor Berge Furre gjorde i sin kronikk i Aftenposten for 20. mai i år et prisverdig forsøk på å medvirke til forsoning mellom de som, slik han uttrykker seg, var på den "rette siden" og de som var på "feil side" under krigen. Han regner tydeligvis ikke med de mange som så lenge okkupasjonen varte ikke var på noen "side", de passive, de som svinget i innstilling etter hvert som tro/håp om krigens utfall svingte. Kanskje var det diss som gikk hardest ut mot de på "feil side" da krigen var over ved tysk kapitulasjon. Det er en alminnelig oppfattning blandt de som ble dømt under det store oppgjøret at det har vært lettest å komme på talefot med de som hadde gjort en virkelig innsats under besettelsen.

Berge Furre har lært mere og forstått mere enn han etter eget utsagn gjorde da han som partisekretær i SF i 1961 kastet innmeldigsbrev fra en og annen med dom for landssvik direkte i papirkurven. Men han forstår åpenbart ikke nok til å innse at de dømte har en helt annen oppfattning av rettsoppgjøret. Han skriver om dette: "rettsoppgjerda kan neppe i det store og heile kallast strengt om vi ser bort frå dei som vart avretta". Nasjonal Samling var ikke noe homogent parti, det rommet flere oppfatninger, men en ting er ~~er~~ praktisk alle de som var medlemmer enige om, og det er at rettsoppgjøret var urettferdig og at det ikke var bygget på norsk lov og rett. De aller fleste meldte seg nok som medlemmer i partiet og ble stående der for å berge landet og folket, slett ikke for å forråde sitt fedreland. Berge Furre innser da også at "Det var ikkje lågpanna, havkriminelle utskot som melde seg til N.S." Han fortsetter med "at mange var unge og hadde betre utdanning enn gjennemsnittet. Dei var faktisk svært like oss andre". Det som kanskje sved aller verst var at medlemskapet i N.S. ble gjort straffbart, uten hensyn til hvilke motiver den enkelte hadde for å melde seg inn. Jeg skal kort redegjøre for på hvilken snedig måte dette ble ordnet. Nygaardsvolds regjering i London fikk sannsynligvis bedre tro på at verdenskrigen ville ende med alliert seier etter at U.S.A. i desember 1941 kom med i krigen. Håpet om å kunne komme hjem til Norge øket og med det mulighetene for å ta et oppgjør med Quisling og hans tilhengere. Regjeringen fant derfor tiden inne til å forberede et slikt oppgjør.

Fra myndighetenes side er lite opplyst om forberedelsene, og historikerne har vist liten interesse for å bringe klarhet i dette. Professor Johs. Andenæs har imidlertid i sin bok "Det vanskelige oppgjøret" gitt en oversikt. Det første som skjedd var at regjeringen oppnevnte en komité med professor Wilhelm Keilhau som formann. Komitèen fikk i oppdrag å vurdere om de gjeldende lovbestemmelser i straffelovens kapitler om forbrytelser mot statens selvstendighet og sikkerhet og mot statsforfattningen var tilstrekkelige under den daværende situasjon. Komitèen fant det tvilsomt om noen av de vanlige forræderibestemmelser kunne anvendes overfor medlemmer av Nasjonal Samling. De kom derfor til at man burde få klare straffebud som kunne ramme disse medlemmer. Justisdepartementet, som så vidt jeg forstår samarbeidet med Hjemmefrontens ledelse her hjemme, fant i motsetning til komitèen at det ikke tvilsomt at medlemskap i N.S. kunne rammes av bestemmelsen i straffelovens paragraf 86 som satte straff på minimum 3 års hefte eller fengsel inntil på livstid for de som "under en krig hvori Norge deltar, eller med sådan krig for øie yder fienden bistand i råd eller dåd eller svekker Norges eller nogen med Norge forbunden stats stridsevne". Men også departementet, og vel også Hjemmefronten, fant det "hensiktsmessig" å gi nye straffebestemmelser om straff for medlemskap i N.S., "som klart ga uttrykk for den samfundsmessige fordømmelse av partiet og dets medlemmer" (Dette ifølge Andenæs).

Landsvikanordningen av 15. desember 1944 var et resultat av disse hensiktsmessighets-vurderinger. Det var forutsetningen at medlemskapet skulle betraktes ~~skulle betraktes~~ som et særskilt straffbart forhold, og at straffebestemmelsene i anordningen skulle anvendes ved siden av den alminnelige straffebestemmelse om bistand til fienden. Andenæs innrømmer at anordningen medførte en viss utvidelse av straffbarheten ved at den gjorde medlemskapet straffbart i seg selv, uten hensyn til om vedkommende hadde forstått at han ved medlemskapet ytet fienden bistand.

Det hverken professor Andenæs eller andre rettslærde ~~ikke~~ nevner er at bevistemaet ble endret: Ved anvendelsen av straffelovens bestemmelse måtte påtalemakten for å oppnå fellende dom godtgjøre at tiltale hadde forstått at han ved sin handling hadde "ydet fienden bistand i råd eller dåd", mens det etter landsvikanordningen var tilstrekkelig å godtgjøre at tiltalte hadde meldt seg inn i N.S., noe som var enket fordi partiets medlemskartotek var i behold. Vedkommendes hensikt med innmeldelsen ble det ikke spurt om. I realiteten ga landsvikanordningen bestemmelser om straff for en ny, en annen handling enn den

som fra før var straffbar etter straffelovens paragraf 86.

Det forhold at anordningen ble gitt virkning for medlemskap tegnet etter 8. april 1940, altså ble gitt tilbakevirkende kraft, noe som Grunnloven forbyr, ble begrunnet med at den ga lavere straff enn etter straffeloven, noe som rettspraksis tidligere hadde godtatt. Jeg går ikke nærmere inn på denne begrunnelse som i mange tilfelle ikke holdt stikk. Dette bl.a. fordi bøter etter anordningen kunne komme i tillegg til frihetsstraffen som var maksimert til 3 år, og fordi tillitstap også kom i tillegg, noe som for mange var en meget hard reaksjon.

Et ankepunkt mot anvendelsen av paragraf 86 har vært at Norge ikke var krigførende etter kapitulasjonen i Trondheim den 10. juni 1940. Heller ikke dette spørsmål går jeg her nærmere inn på, jeg bare nevner at det er vidt forskjellig oppfatning av det blandt folkerettslærde.

Påtalemyndighetene fikk i flere prøvesaker Høyesteretts medhold i at landsvikanordningen var gyldig norsk rett, dog under tildels betydelige dissenser. Det samme gjaldt spørsmålet om Norge fortsatt var i krig med Tyskland etter den nevnte kapitulasjon.

Meget få av de tiltalte under det store oppgjør erklærte seg skyldige. Det overveiende antall hevdet at hverken partiet N.S. eller de selv hadde ydet fienden bistand og at deres hensikt tvertom hadde vært å medvirke til at norske nasjonale interesser ble ivaretatt. De aller aller fleste har fastholdt dette under de nær 50 år som er forløpet siden dommene ble avsagt. I denne tid har de dømte, som Berge Furre nevner, måttet "teie om smerte, sorg, urett, anger" "Det skulle ikkje snakkast om urett på den sida - eller om at det var vanskeleg å bli inkludert". Pressen har med få unntak vært stengt for de utstøtte og for de som ville gi en annen fremstilling av virkeligheten under okkupasjonen enn den gjengse. Det ble hele tiden syndet mot den gode regel om at begge parter skulle komme til orde. Forholdet er at de etterfølgende generasjoner er blitt helt ensidig informert. Det var trods alt ingen samstemmighet om oppgjørets rettslige holdbarhet mens det ennu pågikk. Jeg nøyer meg med å vise til vår store rettslærde professor Jon Skeie som hevdet at alle de provisoriske anordninger som ble gitt hadde noen rettsgyldighet og at bare de tidligere straffelovbestemmelser kunne anvendes. Dette hadde ganske sikkert medført at bare et fåtall av de tiltalte ville blitt straffedømt.

Furre har sikkert rett i at de fleste N.S.medlemmer har lagt

fortiden bak seg politisk og ideologisk. Det har ikke vært noe ønske om samlet politisk virksomhet, de tidligere N.S. medlemmer har gjennom årene avgitt stemmer til forskjellige politiske partier. En ting synes de alle å være enige om, og det er en sterk avstandstagen fra de såkaltte ny-nazister som intet har å gjøre med N.S. ideologien. Det bør minnes om at det var en vesentlig forskjell mellom den tyske nasjonalsosialisme og den norske N.S. ideologi og partiets program. N.S. medlemmer protesterte mot å bli kallt nasister, de kallte seg selv N.S. tilhengere.

Berge Furre er i tvil om hvordan en forsoning kan foregå, og om det er for sent eller for tidlig å ta opp dette spørsmål.

Jeg tror han overser at denne forsoning langt på veg er gjennomført lokalt. Det var nok allerede tidlig en vanlig oppfatning at "Det N.S.medlem jeg kjenner er et utmerket menneske som ikke bør straffes, men heng alle de andre". Grunnlaget for det almene hat var nok i stor utstrekning uvitenhet om hva N.S. sto for og arbeidet for, ~~altså uvitenhet~~. Ikke slik å forstå at alle var helgener, det var ikke alle på noen av sidene. Løsningen tror jeg ligger i mere åpenhet, og da er det en betingelse at også N.S. siden kommer til orde og får forklart sitt syn.

Forresten: hvem skal "forsones" ? De aller fleste på begge sider er jo døde. Hvordan kan en forsoning gjennomføres for disse? Det som idag er aktuelt er en åpen og ærlig fordomsfri fremstilling av det som hendte av hensyn til fremtiden og de slektledd som kommer. For historikere og for jurister som var implisert i oppgjøret bør kravet til oppklaring og sannhet gå foran ønsket om å forsvare og tviholde på riktigheten av det de har sagt og skrevet før alle fakta lå på bordet.

Finn Thrana